

Dr. Vojeslav Molè o Ivanu Cankarju.

Jugoslovanski polk v Tomsku v Sibiriji je izdajal lansko poletje lastno glasilo — tednik — »N a š l i s t«. Urejeval ga je dr. Vojeslav Molè. Po ameriških čeških listih so v juliju leta 1919. izvedeli, da je umrl Ivan Cankar. V št. 3. in 4. je napisal urednik o njem prav čeden podlistek, katerega glavne misli tu posnamemo, saj bodo le redki tisti rojaki v domovini, ki jim bo kdaj ta list iz daljne tujine prišel pred oči.

Najprvo poudari Molè ogromno važnost Cankarjevo v občem razvoju naše domače kulture, ki se kaže v prvi vrsti v njegovem uspešnem boju proti lažirodobju in lažinarodni umetnosti, kot jo je gojil Govekar in njegov krog. Potem poudari njegovo važnost kot mojstra jezika. »Če se primerja njegov (in Župančičev) jezik s tistim, ki so ga pisali poprej, se nehoté zdi, kakor da je to popolnoma nov jezik, čeravno je pristno slovenski in takšen, kakršnega govorijo v resnici naši ljudje. Njegov jezik zveni in poje in je tako gibčen, da lahko izraža najmanjše senčice misli in čuvstva — kadar pa biča, grmi, se bliska in udari.«

Kot človek-umetnik je Cankar pesnik hrepenenja. Človek sanjač, ki pa vidi okolu sebe samo zlobo, sovraštvo in zlo. Vidi ideal, a ne more k njemu, zato je prvotno pesimist. Posledica tega svetovnega naziranja so bolne, zasanjane postave, ki hrepene nekam, kamor vemo, da jim ne bo mogoče. Satira mu potem pomaga preko tega brezupnega pojmovanja življenja in slednjič se le pribori do vere v »zmažo, ki je gotova in ki mu je nihče ne more odvzeti, ker nam govori o njej cela naša notranjost, celo naše hrepenenje, potom katerega šele postaja človek človek in življenje življenje«. Njegova pot gre od zanikanja življenja k pritrjenju, od pesimizma k optimizmu.

H koncu označi I. Cankarja kot umetnika s temi-le besedami:

»Cankar je bil otrok svojega časa. Njegovo delovanje se je začelo v času, ko je šel skozi celo Evropo svež, oživljajoč dih nove umetnosti in je postala poezija in z njo cela literatura glasnik novih umetniških struj in duševnih preživanj, ki so jih bili poprej sicer tudi že slutili, a jih je odkrila šele moderna znanost in jim dala umetniški izraz šele moderna umetnost. Vse to se je samoobsebi umevno zrcalilo tudi v Cankarjevem delovanju. Nismo še imeli kritika, ki bi bil osvetlil to stran Cankarjevega ustvarjanja, — njegovo razmerje napram starejši in sodobni evropski literaturi, gotovo pa je to obširno in hvaležno polje in se bodo dale najti tesne, četudi mnogokrat nezavestne zveze med Cankarjem in zlasti moderno francosko in belgijsko literaturo na eni in skandinavsko in rusko na drugi strani. Cankar ni bil epigon in ni nikogar posnemal; bil je preveč genijalen in samonikel, da bi bil kogarkoli kopiral. Da se pa dajo zaslediti pri njem tudi tuji vplivi, je samo čisto naravno in dokazuje, da je pazno sledil pridobitvam svojega časa. In zdi se mi, da je pokazal n. pr. v svoji divni noveli 'Polikarp', da ni nič manjši mojster-slikar psiholoških preživanj kakor Rus Leonid Andrejev, Poljak Przybyszewski ali Šved Strindberg.

V jedru svojega delovanja pa je bil vedno skozinkoz Slovenec, bil je tako slovenski, kakor še nihče pred njim. In če hočemo imenovati najboljšega pisatelja slovenske zemlje in slovenskega življa, lahko imenu-

jemo (poleg pesnika Župančiča) samo njegovo ime. V vseh njegovih spisih od najmanjših črtic do romanov, od pamfletov in fars do dramatičnih del — diše slovenska zemlja, kakršna je v resnici in kakor je ni videl in slikal še nihče pred njim. Razorane brazde in pomladne ptice nad njimi, šumeče dobrave in griči, na katerih valovi v vetru pšenica in se bleščijo skozi zelenje bele kapelice in cerkve, — doline, skozi katere peljejo široke ceste, — naša jesen z uvelimi lesovi, blatnimi poti in otožnimi, večno potujočimi oblaki na obzorju, — vse zremo pred sabo, kakor da hodimo v sanjah skozi te kraje. In vidimo ljudi, ki smo jih srečavali dan na dan v resničnem življenju, same znanice, ki jih poznamo že iz mladih let in so prišli zdaj naenkrat k nam in nam govorijo o svojih sanjah, o svojem hrepenenju, — same znane besede in vendar tako neskončno lepe, kakor da sanjamo z odprtimi očmi, poslušamo in zremo zarjo, ki se zažiga pred jutrom nekje visoko za gorami. Cel kalejdoskop slovenskega občinstva vstaja pred nami: kmetje, hlapci, dekle, študentje, župani, otroci, učitelji, učiteljice, delavci, bleđa, bolehná dekleta, stare ženice, potepuhi, — vsak s svojo dušo polno sanj in hrepenenja.

Včasih se izpremeni množica v simbol in 'Potepuh Marko' — simbol slovenskega značaja in temperamenta — roma po beli cesti skoz življenje in čudovito lepo opisano domovino in išče cilj svojega hrepenenja — kralja Matjaža. In ko ga najde, se mu zasmeje dvoje črnih oči mlade ciganke — in spet ga žene hrepenenje v svet... — Med vsemi Cankarjevimi slikami pa je narisana z najglobljo ljubeznijo in največjim mojsterstvom slika kmečke ženice — njegove matere. Noben slovenski pesnik in malo mojstrov svetovne literature je posvetilo, spominu svoje matere takšne umotvore, kakršne so tiste Cankarjeve črtice, ki govorijo o njegovi materi. In zdi se mi, da postaja tudi ta slika mnogokrat simbol in se zliva v enoten pojem z opisom vrhniške okolice, njenih dolin, gričev, vrhov in cest, od katerih je gnalo pisatelja v svet hrepenenja, in h katerim se vrača v vseh bridkostih in razočaranjih življenja, in ki jim je vsem skupaj ime — domovina.

Če izvzamemo par novel, katerim je vzeta snov iz življenja dunajskih čeških delavcev, so vsa vprašanja, ki jih obravnava Cankar v svojih spisih, vprašanja slovenske duše. Zanima ga vse, kar se je tekom dolgih stoletij nakopičilo v zavesti slovenskega naroda in išče izhoda. In Ivan Cankar je dal tej vsebini duševnih in čuvstvenih teženj našega naroda najpopolnejšo umetniško obliko.«

Frst.

Ivan Cankar: Posvečenje Simonu Gregorčiču.

Med fragmenti pokojnega brata sem dobil začetek prvega poglavja na širje zasnovane literarno-kritične študije o moderni struji v slovenski literaturi. Napisan je samo naslov: Posvečenje Simonu Gregorčiču; z rimsko številko je zaznamovano prvo poglavje in napisana prva stran. Ni mi znano, če je to študijo sploh nadaljeval in če se ni mogoče ostali rokopis kje izgubil. Tistih par vrstic pa, ki jih je napisal, zasluži, da jih priobčim, ker so značilne za našo moderno. To-le je napisano:

»Pred dvajsetimi leti, v onem zdavnem, tako lepem času, ko se je rodila nova slovenska pesem, ta sijajna

pesem Kettejeva, Murnova in Župančičeva, smo vsi, ki smo stali ob zibelki, napravili smrten greh. Naše mlade oči so zamaknjene strmele v prihodnost; naše prešerno upanje je s širokim zamahom zavržlo preteklost; pa ni zavržlo samo njenih zmot, temveč tudi vse njene večne lepote. Če bi otroci ravnali njivo, bi trebili ljuliko, obenem gazili pšenico. Tako smo zatajili Simona Gregorčiča, pevca po milosti božji.

Usmili se, človek, svoje mladosti, odpusti ji vse! Tudi vse krivičnosti ji odpusti, zakaj še tiste so rodile žlahtne sadove!»

Nadaljevanja pa ni. Škoda!

K. C.

Donesek k bibliografiji spisov I. Cankarja.

V »Hrvatskem Dnevniku«, izhajajočem v Sarajevu, čigar urednik je bil pisatelj brat msgr. Karol Cankar, so bile priobčene te-le črtice † Ivana Cankarja, vse v hrvaškem prevodu: 1. »O domovino, ti si kao zdravlje!« »H. D.« velikonočna štev. 30, III. 1907, št. 73; pozneje priobčena v slovenščini v zbirki »Za križem«, I. 1909. — 2. »Zdravo!« v božični štev. »H. D.« 25. XII. 1907, št. 295; pozneje v zbirki »Za križem«. — 3. »Krivica«, v božični štev. 24. XII. 1906, št. 294. 29 vrstic je bilo zaplenjenih.¹ — 4. »Urlaub«, v velikonočni štev. 22. IV. 1908, št. 92.²

K. C.

K slikam.

Vse slike pričujoče številke se nanašajo na rajnkega Ivana Cankarja. S tem smo hoteli rešiti bodočnosti poleg njegove notranje slike, kakor nam jo podajajo njegova dela in spomini njegovih znancev, tudi kolikor mogoče verno njegovo zunanjo sliko. Pet fotografij, ki jih priobčujemo, nam ga slika v razvoju njegove zunanosti od leta 1900. do smrti. Žal nam ni bilo mogoče dobiti nobene slike iz njegove gimnazijske ali otroške dobe. Njegov brat msgr. Karol Cankar nam je sporočil, da se bržkone pred letom 1900. sploh ni dal fotografirati razen v skupini. — Sicer ima najvažnejši fotografski material, nanašajoč se na rajnkega, kolikor nam je znano, g. Fran Vesel v Ljubljani, ki nima samo cele vrste fotografij od leta 1906. dalje, ampak tudi fotografije mnogih karikatur in slik, predstavljajočih Cankarja ali nanašajočih se nanj. — Karikature Hinka Smrekarja nam podajo zelo verno njegov obraz iz dotičnih dob, pri tem pa na prav hudomušen način označijo eno ali drugo stran njegovega značaja ali delovanja ali kakega dogodka iz njegovega življenja. Smrekarjevih karikatur, nanašajočih se na rajnkega, je sploh cela vrsta, od dobro premišljenih in obdelanih, ki se nahajajo v različni privatni ali javni posesti, do bolj intimnih, naglo skiciranih v družbi v trenutku, ko je ta ali ona poteza Ivanovega značaja ali obnašanja izzvala hudomušno fantazijo risarjevo. Sploh so Smrekarjeve

karikature poglavje zase, ki ga bo treba enkrat celotno obdelati v zvezi s Cankarjevim problemom. Žal so tako raztresene pri posameznih lastnikih, da umetnik sam nima več pregleda čez vse. — Portretov po naravi razen tu objavljenega Fr. Podrekarjevega menda sploh ni, kajti rajni je bil v družbi in tudi sicer menda precej nemiren, tako da ni nihče razen Podrekarja uspel res enkrat fiksirati njegovih zunanjih potez brez pomoči aparata. To dejstvo daje Podrekarjevemu portretu tem večjo vrednost, poleg tega ga pa podaja v izrazu in pozi (celo cigareta med prsti!) tako verno in brez hlimbe, kolikor je pač mogoče in celo bolj kakor je bilo njemu bržkone ljubo. Vsi, ki so ga poznali in imeli v tem oziru posla z njim, trdijo, da je bil glede svoje zunanosti precej nečimeren in je zahteval od umetnika naravnost, naj nekatere poteze prezre ali zabriše, da bi izgledal mlajši. Tudi njegove fotografije iz zadnje dobe (razen Veselovih, ki so privatnega značaja) so močno retuširane — menda na njegovo lastno zahtevo! — Maksim Gaspari ga je večkrat skušal narisati po naravi, a se mu ni posrečilo. Napravil je sicer enkrat skico, ki ga pa ni prav nič zadovoljila; slika, ki jo prinašamo, je narejena deloma po eni izmed Veselovih fotografij, po spominu in po omenjeni nepovoljni skici. Isto velja za Gasparijev portret † Ivana, ki ga je priobčil belgrajski »Ilustrovani List« v svoji 2. številki 1920. — Kipar, prof. državne obrtne šole Repič je pred kratkim razstavil doprni kip † Ivana Cankarja v mavcu. Tudi ta kip je narejen po fotografiji nekako iz najboljše dobe njegovega življenja ter nam sicer malo idealizirano, a v splošnem izrazu prav dobro podaja rajnkega. Žal nam pomanjkanje prostora ni dovoljevalo, da bi ga bili priobčili. — Starosta naših slikarjev, profesor v pok. Ivan Frankè, je napravil po fotografijah dve sliki Ivana Cankarja, katerih ena še ni popolnoma dovršena. Obe sta narejeni po omenjenih retuširanih fotografijah Berchtoldovih; vendar je skušal g. Frankè te očitne nedostatke premagati s potezami, ki so jih ohranile druge fotografije in njegov lastni spomin. Tudi ta dva portreta, ki se oba nanašata na poslednjo dobo pisateljevega življenja, prav dobro podajata njegovo sliko bodočemu pokolenju. Pomanjkanje prostora je preprečilo priobčenje enega izmed teh dveh portretov, ki se nahajata oba v umetnikovi posesti. — Razen omenjenega gradiva obstoja seve še cela vrsta slik v skupinah pri različnih njegovih znancih; ker je vse to za bodoče pokolenje važno gradivo, upamo, da bodo vsi, ki imajo kak tozadeven spomin, verno čuvali, da se ne izgubi in po njihovi smrti pride v varne roke, najbolje bi bilo v kako javno zbirko, kot so muzej in licealna ali vseučiliška knjižnica.

Še par opazk k posameznim slikam: Sl. 1. Helena Vurnik: Spominu † Ivana Cankarja je alegorija tistega mračnega razpoloženja, ki prevladuje v velikem delu Cankarjevih del, posebno iz njegove prve dobe. — Sl. 2. po fotografiji Frana Vesela je z dne 17. novembra 1915 v Ljubljani. Podaja nam zelo dobro sliko Cankarjeve zunanosti iz zadnjega časa. — Sl. 3. je portretna študija Fr. Podrekarja, narejena po naravi leta 1914. Original je last knjigotržca L. Schwentnerja. Kolikor nam je znano, je to najboljši portret rajnkega pisatelja sploh. — Sl. 4. M. Gasparijev portret iz zadnje dobe, narejen deloma po Fr. Veselovi fotografiji, deloma po spominu. — Sl. 5. je fotografija

¹ V današnji številki priobčujemo »Krivico« prvič v slovenskem originalu, kakor je bila napisana pred konfiskacijo. Črtica »Krivica« v »Ljublj. Zvonu« I. 1909., str. 4–8, je popolnoma predelana, celo ime Sobotka je izpremenjeno v Krepelko. — Op. ur.

² »Urlaub« priobčujemo tu prvič po slovenskem rokopisu. — Op. ur.